

OSVRTI

ORIENTALIA CHRISTIANA PERIODICA. Commentarii de re orientali aetatis christianae sacra et profana editi cura et opere Pontificii Instituti Orientalium Studiorum.

Pod tim imenom izlazi časopis dva puta godišnje od 1935. g. kada su se dotadašnja *Orientalia Christiana*, dosegavši od 1923. g. broj od 100 sveščića monografija, podijelila u *Orientalia Christiana Periodica* i *Orientalia Christiana Analecta*. Kako je u samom naslovu istaknuto, časopis raspravlja o raznim pitanjima koja se odnose na kršćanski Istok, te donosi obilnu građu za proučavanje njegove historije, teologije, liturgije, arheologije, patrologije i dr. Budući da se časopis katkada dotiče i problema koji ulaze u tematiku Staroslavenskog instituta, osvrnut ćemo se ovdje samo na one članke iz brojeva od 1952. g., koji su uže vezani za tu tematiku.

VOLUMEN XVIII (1952).

Fr. GRIVEC u članku *Quaestiones Cyrillo-Methodianae* (str. 113-134) rješava nekoliko zanimljivih pitanja iz ćirilo-metodske problematike.

I. *De carceribus S. Methodii*. Već dulje vremena vodi se između prof. Grivca i prof. Zieglera (München) diskusija o mjestu gdje je bio zatvoren Metodije. Premda se Grivec slaže s tezom prof. Zieglera, prema kojoj je Metodije bio prognan u pravu Švapsku, na što upućuje i izraz *zaslavlъše vъ Svaby* u ŽM IX, i tamo bio zatvoren u samostanu Ellwangen, ne isključuje mogućnost da je Metodije, barem neko vrijeme, bio zatočen u Niederaltaichu (prema M. Heuwieseru) u passauskoj biskupiji ili Freisingu. Međutim smatra problem još uvijek otvorenim i nedovoljno osvijetljenim sa strane lat. i stsl. izvora. Zieglerovu

tezu potvrdio je konačno god. 1956. V. Burr u »Ellwanger Jahrbuch 16«.

II. *Sapientia divina et honores praevidi*. Ljubav prema božanskoj Mudrosti (Hagia Sophia), koju je Konstantin zarana povezao s težnjom za »pradjedovskim častima«, predstavlja snažnu ideju vodilju u Konstantinovom životu. Ona ga je dovela do uvjerenja da su svi ljudi međusobno braća, a prema tome i i svi narodi jednakopravni. Odatle vuče korijen i njegovo opravdanje slavenske liturgije, njegovu ljubav prema siromašnima i potlačenima, te njegovo nastojanje oko oslobođanja robova. U vezi s »pradjedovskim častima« objasnio je Konstantin Hazarima i svoj nadimak filozof koji mu, po Grivcu, pripada u smislu genijalnog učenjaka i mislioca.

III. *Unynije, lénost', podvig — acedia, segnitias, certamen*. Za oznaku duhovne lijenosti (lat. segnitias) upotrebljava se u najstarijim stsl. spomenicima izraz *unynije, slabostъ, mьdlostъ*. Izraz *lénost'* je kasniji makedonski oblik. Krepost suprotna duhovnoj lijenosti označuje se u stsl. izrazom *podvig*, koji se pridaje svecima. Otud se sveci nazivaju još danas u ruskom jeziku jednostavno *podvizniki*.

IV. *Doctor — Učitel'*. Naslov učitel' (doctor) pridjevaju Žitija Ćirilu i Metodu u smislu *misionara, apostolskog legata*. U tom se naime značenju taj počasni naslov upotrebljavao u IX v. za oznaku posebne crkvene službe koja nije bila vezana uz biskupsku čast, a katkada je bila čak i časnija od nje.

V. *Lumen ad lumen — Svět k světu*. Budući da se prema tradiciji Ist. crkve redovnički zavjeti zovu *drugim krstom*, a taj se u grčkom zove svjetlom *φωτισμός φῶς*, može se »svět k světu« u ŽK 18 protumačiti tako da je Ćiril prvom svjetlu (krstu) dodao po redovničkim zavjetima novo svjetlo kao novi krst.

VI. *De authentia epistolae »Gloria in excelsis Deo« Hadriani II*. Pismo Hadrijana II, upućeno slavenskim knezovima, sačuvalo se samo na stsl. jeziku, i to u skraćenom obliku u ZM 8. U njegovu autentičnost

mnogi su dosad sumnjali. Međutim, u novije vrijeme je autentičnost tog pisma dokazao M. Kos u Razpravama II (1944), 271—301, utvrdivši točnijim ispitivanjem papinskih isprava 9. st., da se stil navedenog pisma u mnogo čemu podudara sa stilom i terminologijom onih pisama Nikole I, Hadrijana II i Ivana VIII koja je diktirao Anastazije Bibliotekar.

VIII. *De monumento II Frisingensi*. Ovdje donosi Grivec dva nejasna mjesta u II Frizinškom spomeniku: particip glagola *prinbzo* i fraza *po lesu vešahu*, što je već dovoljno osvijetlio u Slavističkoj reviji. g. 1950 i 1951.

W. LETTENBAUER, *Eine lateinische Kanonessammlung in Mähren im 9. Jahrhundert*. (str. 246—269) — U članku »Über Einritzungen in Handschriften des frühen Mittelalters« upozorio je Bernhard Bischoff one koji se bave proučavanjem starih rukopisa na postojanje nevidljivih glosa koje su se u ranom sr. v. pisaljkom urezivale u pergamentu. Tako su se u jednoj rukopisnoj zbirci kanona, tzv. »proširenoj Dionysiani«, koja se dugo čuvala u samostanu sv. Emmerana u Regensburgu, (danas u Državnoj biblioteci u Münchenu sign. Cod. lat. Monac. 14008), otkrile na f. 28v stsl. glose, urezane iznad lat. teksta latiničkim pismom. Te su glose, koje se sastoje od 5 stsl. riječi, usko povezane sa sadržajem samoga teksta, što predstavlja vrlo sretnu okolnost za njihovo izučavanje i tumačenje. Mogle su biti unesene, kako misli Lettenbauer, oko g. 880. za što govore mnogi paleografski, povijesni i jezični razlozi. Temeljitom jezičnom analizom svake pojedine riječi Lettenbauer je utvrdio »dass die Sprache der Glossen zum echten Altkirchenslav., zur Sprache der den Slavenaposteln und ihrer Schule zuge-rechneten Denkmäler zu stellen ist« (str. 255). Prema tome to bi bile najstarije slavenske riječi zapisane latinicom (skoro 1 st. prije Frizinških listića) koje su došle do nas.

Na prvi pogled moglo bi izgledati da glose: *isiku komusdo, imeti, i bepoveleni*, što bi trebalo čitati *bespoveleni*, kako je to pisac primjerima

dokazao, predstavljaju slobodan prijevod lat. riječi nad kojima su urezane. Međutim daljnje istraživanje pokazalo je da glose ne prevode lat. tekst 35. pseudo-apostolskog kanona »proširene Dionysiane«, gdje su nađene, nego da doslovce odgovaraju izrazima grč. teksta istog kanona. Nije vjerojatno da je glosator samo tih pet riječi preveo s grčkog i unio ih u lat. kanonsku zbirku, nego ih je po svoj prilici, kako zaključuje pisac, prenio iz stsl. prijevoda grčkog Nomokanona Ivana Skolastika u 50 naslova. Za to govori jezik glosa i poređenje s Ustjuškom krmčijom koja stoji bliže glosama nego Jefremovska. Ova je naime zadnja prijevod Nomokanona u 14 naslova. Odatle proizlazi da je prijevod Nomokanona, koji ŽM 15 pripisuje Metodiju, postojao barem djelomično već 880. g., i da je to bio prijevod, kao što to većina slavista drži, Synagoge u 50 naslova Ivana Skolastika.

Lat. rukopis proširene Dionysiane nastao je vjerojatno u Rimu oko god. 867. Kako se vidi iz glosa, morao se nalaziti u jednoj slavenskoj zemlji gdje je glosator zapisao riječi kako ih je čuo iz ustiju nekog Slavena. Preostaje dakle pitanje, koja je to bila slavenska zemlja, kako je u nju dospio i kada. Sve okolnosti upućuju na Moravsku. Kako pisac zaključuje, tamo ga je mogao poslati papa nakon uspješno obavljene Metodijeve misije u Rimu g. 879. a jer se radilo o rukopisu rimskog crkvenog prava koji je nosio na sebi jasne oznake bizantinsko-ravenskog djelokruga, pisac u tom gleda znak osobnog priznanja i papine sklonosti prema Metodiju. Gornjoj tvrdnji išla bi u prilog činjenica, što papa Ivan VIII u pismu, koje je u lipnju 880. g. uputio Svatopluku, citira upravo jedno mjesto iz kanona koji je u lat. rukopisu glosiran slavenskim jezikom. To pretpostavlja poznavanje tog kanona i postojanje takve kanonske zbirke na dvoru Svatoplukovu gdje su tada mogle biti unesene stsl. glose, koje bi prema tome išle neposredno u vrijeme i djelokrug Metodijev.

VOLUMEN XX (1954)

Fr. GRIVEC, *De exegesi S. Cyrilli Thessalonicensis* (str. 137—150). — Već je Jagić na brojnim primjerima utvrdio da je autor stsl. prijevoda evanđelja bio sjajan i originalan prevodilac koji je jednako dobro vladao grčkim kao i slavenskim jezikom, te imao istančan jezični osjećaj za slavenski način izražavanja. Tako originalan i sjajan prijevod zahtijeva, prema Grivcu, i biblijsku egzegezu. Zato je on osvijetlio nekoliko težih mjesta stsl. prijevoda, u kojima su se jasno sačuvali tragovi Ćirilove oštroumnosti i erudicije.

To je prijevod Lk. 2, 22 gdje jesto plurala u grčkom, koji u biblijskim tekstovima ne pozna duala, stsl. ima dual jer se radi o dvjema osobama. Zatim Lk. 2,52 gdje se u svim stsl. kodeksima nalazi prijevod *tělomъ* za lat. *aetate*, kako upravo tumače moderni egzegete lat. *aetas* u: *Iesus proficiebat sapientia et aetate*. Posebni pečat odličnog Ćirilova poznavanja smisla i značenja grč. teksta nose slobodni prijevodi: Mt. 16,18 *na semъ Petrě*, Mt. 18,15 *prědъ tobojъ* i Mt 12,33 *drěvo prahněno* kraj kojih postoje i dublete *na semъ kamene, kъ tebě, drěvo zlo*. O svim tim izrazima Grivec je opširnije govorio u »Slovu« 3, 4—5, i 6—8. Prijevodu *na semъ Petrě* dodaje Grivec ovdje mišljenje da je taj izraz oponašanje sirskog prijevoda *Kipha*, koji znači i *Petar* i *stijena*.

S. SAKAČ, *Bemerkungen zum Methodiusprozess in Bayern, 870.* (str. 175—180). — Autor se osvrnuo na diskusiju koja se zadnjih godina razvila između prof. Zieglera i Grivca o pitanju Metodijeva zatvora. Konačnim rezultatom tih rasprava smatra Zieglerovo mišljenje, da je Metodije nakon osude bio prognan u *Svapsku*, u pravom smislu riječi. Od ostalih pitanja s time u vezi uspjeli su dosad riješiti samo jedno. Grivec je naime uvjerljivo dokazao da Metodije nije bio uhvaćen u Pannoniji. Sva ostala pitanja, kao što su: gdje je bio uhvaćen, gdje se održao proces, gdje je bio u Bavar-

skoj privremeno zatvoren, ostaju i dalje otvorena.

Autor članka upozorava na neka uporišna mjesta u izvorima koja su obojica učenjaka previdjela:

1) ŽM 10 pozitivno isključuje, po mišljenju autora, i Moravsku kao mjesto gdje bi Metodije bio uhvaćen, što Grivec smatra vjerojatnim, a Ziegler nesigurnim. Preostaje jedino mogućnost da je uhvaćen u Bavorskoj kamo je vjerojatno bio najprije pozvan na pregovaranje.

2) Budući da nas ŽM 9 izvješćuje da je Metodije nakon procesa pred kraljem, koji je mogao biti jedino u kasnu jesen g. 870., bio prognan u Švapsku i tamo zatvoren dvije i pol godine, s pravom se zaključilo da je Metodije bio u švapskom zatvoru od kasne jeseni 870. g. do ljeta 873, jer iz početka te godine datiraju pisma pape Ivana VIII bavorskim biskupima i njegova *Instructio*. Međutim ni Ziegler ni Grivec nisu uzeli u obzir činjenicu da se u *Instructio* dvaput spominje, da je Metodije bio tri godine izvan svog biskupskog sjedišta. Prema tome morao je biti uhvaćen već u proljeće 870. g. i pola godine zatvoren negdje u Bavorskoj, i to vjerojatno u Freisingu, jer papa optužuje kao glavnog krivca frizinškog biskupa Annona. Za to govori i činjenica, koju je Ziegler dokazao iz raznih Annovih isprava, naime da se u papinoj izjavi: »... nec presbyterorum, qui penes te reperti sunt, iudicasti dignum consensu...«, radi o »consensus« redovnika i kanonika frizinškog kaptola.

3) Opće mišljenje da je proces protiv Metodija bio održan u *Regensburgu*, jer se tamo 870. g. u jesen nalazio kralj Ludwig Njemački, smatra Ziegler samo hipotezom. Štoviše, pismo Ivana VIII, upućeno Annonu, direktno isključuje tu mogućnost, jer se iz njega jasno razabire da su njemački biskupi htjeli držati u tajnosti postupak protiv Metodija, te im ne bi mogao odgovarati publicitet jedne skupštine. Sve dakle upućuju na Freising.

VOLUMEN XXI (1955).

E. von IVÁNKA, *Gerardus Moresanus, der Erzengel Uriel und die*

Bogumilen (str. 143—146). — Gerardus Moresanus, koji je kao biskup djelovao početkom XI st. u mađarskoj biskupiji Csanád, spominje u jednom svojem spisu imena triju arhandela, te dodaje da Grci navode još ime arhandela Urijela kojega posebno štiju i zazivaju heretici. Budući da je kod bogumila bilo rašireno štovanje arhandela Urijela, čije se ime spominje u nizu apokrifa koje su oni širili, smatra autor članka da bi se to mjesto kod Gerardusa moglo odnositi na bogumile i da bi prema tome bio jedan od prvih spomena tog krivovjerja u lat. literaturi. To mjesto ujedno ukazuje na važnost koju je taj pokret imao u to vrijeme, kad nalazi odjeka u kraju koji je tada održavao samo površne veze s bizantinskim svijetom.

VOLUMEN XXII (1956).

S. SAKAČ, *Novissima de »Legenda Italica« et de episcopatu S. Constantini-Cyrylli* (str. 198—213). — U Or. Chr. Per. XVI, 1950, 237—266 objavio je S. Sakač članak pod naslovom »De dignitate episcopali S. Cyrilli Thessalonicensis«, u kojem nastoji dokazati da je Ćiril bio posvećen za biskupa, ali da se te časti, po papinoj dozvoli, još iste 868. g. odrekao u želji da se u samostanskoj povučenosti bolje pripravi na smrt. Ovdje se autor opet vraća na taj predmet u vezi s radnjom Paula Meywaerta i Paula Devosa »Trois énigmes cyrillo-méthodiennes de la 'Légende Italique' résolues grâce à un document inédit«, koja je u međuvremenu objelodanjena u *Analecta Bollandiana* LXXIII (1955), 375—461 zajedno s tekstom Italske legende prema dosad nepoznatom rukopisu Praške metropolitanske biblioteke. Otkriće tog rukopisa uvelike je pomoglo da se konačno riješi pitanje autorstva Itl., njezinog odnosa prema ŽK i da se razbije »mit« o Ćirilovom biskupstvu, o kojemu u praškom rukopisu nema govora. Mišljenja naime da je Ćiril bio biskup temeljilo se uglavnom na svjedočanstvu Itl. koja nam je dosad bila poznata samo po štampanom izdanju u *Acta Sanctorum*, Martii t. 2 (Amsterdam 1668). Kako je me-

đutim utvrdio g. 1950. prof. D. Gerhardt, tekst Itl. u Act. SS. objavljen je prema dosta netačnom prijepisu rukopisa Vatikanske biblioteke. U tom se tekstu kaže: ...consecraverunt *ipsum* (Cyrillum) et Methodium in *Episcopos*, nec non..., dok na istom mjestu u praškom rukopisu čitamo: ... consecraverunt *fratrem eius Methodium in sacerdotem*, nec non... Budući da je na tom mjestu vatikanski rukopis, s kojeg bi bio prepisan štampani tekst, vrlo oštećen tako da su jedva čitljiva neka slova, zaključili su Meywaert i Devos da su riječi koje se u štampanom tekstu ne slažu s praškim rukopisom čista Duchesnova konjektura, prema kojoj bi i Ćirilovo posvećenje za biskupa bilo »une pure création de Duchesne, au sens étimologique du terme: elle est 'sortie de rien'«.

Autor našeg članka zamjerava M. D. da su, ne vodeći računa o drugim svjedočanstvima, biskupsko dostojanstvo Ćirilovo jednostavno proglasili, nakon otkrića praškog rukopisa, čistom Duchesnovom fikcijom, kao da bi praški rukopis bio *jedini* rkp. Itl. i kao da bi Itl. legenda bila jedini »ozbiljni« dokaz za mišljenje o Ćirilovu posvećenju za biskupa. Da pokaže obratno, autor navodi 7 raznih izvora, posve neovisnih o Itl., u kojima se direktno ili indirektno spominje da je Ćiril bio biskup. Osim toga nastoji pokazati da je čitanje u praškom rukopisu, kojega M.-D. drži jedinim ispravnim, na tom mjestu ne samo nesigurno nego i netačno. Naime uspoređenje vatikanskog i praškog rukopisa među sobom pokazalo je da se ta dva rukopisa, kod iznošenja nekih historijskih podataka, na tri mjesta ne slažu. Iz tih neslaganja autor zaključuje da je morala postojati i *treća recenzija* Itl., u kojoj, s jedne strane, nije bilo pogrešaka vatikanskog i praškog rukopisa, a s druge strane bilo je govora o Ćirilovu *biskupstvu*. Ta bi se treća recenzija sačuvala barem djelomično u tzv. Moravskoj legendi i u djelu Chronicon Martina Polona iz XIII st. Ukratko, autor sumnja u vrijednost »anti-Duchesnova« čitanja u praškom rukopisu, protiv kojega predlaže moguće čitanje u vatikanskom rukopisu: »con-

secraverunt *ipsum* et Methodium in *sacerdotes*, nec non..., gdje bi »sacerdotes« stajalo u značenju svećenika u punini tj. biskupa, te ostaje pri svojim ranijim tvrdnjama, tj. da je Ćiril bio biskup.

Međutim P. Meywaert i P. Devos i u svojoj najnovijoj raspravi »*Autour de Léon d'Ostie et de sa Translatio s. Clementis*« (An. Bolland, 74, 1956, 189—240) sa svom odlučnošću odbijaju hipotezu o Ćirilovu episkopatu, kojoj je, prema njima, praški rukopis Itl. zadao smrtni udarac (coup mortel). Isto stajalište zauzeo je i Grivec u »Slovu« 6—8, te smatra da je stoljetni spor oko Ćirilova episkopata u praškom rukopisu definitivno riješen, a ostali dokazi što ih Sakač navodi da nemaju »resne dokazne moći« (str. 47).

M. LACKO, *L'épiscopat de S. Cyrille dans le Codex Vaticanus Lat. 9668* (str. 386—388). — Ne ulazeći u pitanje o Ćirilovu episkopatu, pisac se ograničio samo na paleografsku konstataciju prema kojoj bi se čitanje vatikanskog rukopisa Itl. podudaralo, na spornom mjestu, s čitanjem praškog rukopisa. Do te konstatacije došao je na temelju tačne analize odnosnog mjesta koju je proveo nakon otklanjanja želatine i tankog restauratorskog papira s tog, inače vrlo oštećenog, mjesta u vatikanskom rukopisu, što mu je omogućilo da sa sigurnošću pročita neka dosad posve nečitljiva mjesta.

VOLUMEN XXIII (1957)

Fr. GRIVEC, *Constantinus philosophus amicus Photii* (str. 415—422) — Protivno Ševčenku i Dvorniku, autor dokazuje da Konstantin nije bio i nije mogao biti povezan s Focijem trajnim i intimnim vezama prijateljstva, a još manje da bi razlog takvom prijateljstvu mogla biti Konstantinova erudicija i filozofija, kako je to u posljednje vrijeme pokušao utvrditi, na temelju Konstantinove definicije filozofije, Ihor Ševčenko. Ševčenko naime zaključuje, pošto je temeljito prošao razne bizantinske definicije filozofije 9. st. i stručno ih protumačio, da Konstantinova definicija ne sadrži ništa novo i vlastito, već da je to jedna od

rjeđih, ali ipak općih definicija bizantske škole tog vremena. Prema tome, da je filozofija Konstantina više vezala uz učene svjetovnjake njegova vremena, u prvom redu uz Focija, nego uz monahe i askete. U tom Ševčenko vjerno slijedi svog učitelja Dvorníka, koji već tridesetak godina ustrajno tvrdi, da je Konstantin išao u red »viorum exterioris sapientiae« te prema tomu pripadao Focijevoj stranci kao stranci tadašnje inteligencije kojoj su pripadali protivnici patrijarhe Ignacija. To mišljenje, da je Konstantin bio stranački pristaša i intimni prijatelj Focijev, nastoje Dvorník i Ševčenko potkrijepiti svjedočanstvom Anastazija Bibliotekara prema kojem bi Konstantin bio »fortissimus amicus« Focijev. Međutim, Grivec je ovdje pokazao da to svjedočanstvo ima dosta slabih tačaka, te se ne može uzeti kao siguran dokaz za Konstantinovo prijateljstvo s Focijem, jednako kao ni »argumentum e philosophia et eruditione s. Cyrilli«. Iz konteksta naime ŽK 3 i 4, kao i iz veze s »pradjedovskim častima«, jasno proizlazi da Konstantinova definicija filozofije nosi posve asketsko obilježje, na što Dvorník i Ševčenko nisu uopće obratili pažnje, a to im Grivec ozbiljno zamjera. Osim toga navodi autor riječi Klementa Bugarskog, (Ohridskog) koji izričito kaže da je Konstantin »bio velik u vanjskoj (profanoj) filozofiji, ali veći u nutarnjoj (kršćanskoj) filozofiji« te zaključuje da je i ovaj posljednji argumenat za Konstantinovo prijateljstvo s Focijem bez osnova.

Problem odnosa Konstantina i Focija, koji je već dugi niz godina predmet naučnog raspravljanja u svijetu, riješio je Grivec u svojoj knjizi *Konstantin und Method* (1960) 233—239.